

Till justitieutskottet

Justitieutskottet har den 6 maj 1997 beslutat bereda konstitutionsutskottet tillfälle att senast den 13 maj 1997 yttra sig över proposition 1996/97:131 jämte motioner.

Konstitutionsutskottet behandlar i yttrandet förslagen endast såvitt avser rättegången i tryckfrihets- och yttrandefrihetsmål.

Utskottet

Propositionen

Enligt gällande ordning krävs det i vissa fall prövningstillstånd för att hovrätten efter ett överklagande skall ta upp ett avgörande från tingsrätten till prövning i sak. Det gäller huvudsakligen brottmål där tingsrätten har dömt till böter, tvistemål om värden under ett basbelopp samt vissa domstolsärenden.

I propositionen föreslås att det alltid skall krävas prövningstillstånd för mål och ärenden som överklagas från tingsrätten. Dock skall, i likhet med vad som gäller i dag, Riksdagens ombudsmän, Justitiekanslern och Riksåklagaren inte behöva prövningstillstånd när de överklagar en brottmålsdom. Prövningstillstånd skall meddelas *dels* så snart det finns anledning att betvivla riktigheten av tingsrättens avgörande (ändringsdispens), *dels* om det inte utan en prövning av målet i sak går att bedöma om tingsrättens avgörande är riktigt eller inte (granskningsdispens), *dels* om det behövs för ledning av rättstillämpningen (prejudikatdispens), *och dels* om det annars finns synnerliga skäl (extraordinär dispens).

Det föreslås att tre hovrättsdomare skall delta vid tillståndsprövningen och att prövningstillstånd skall meddelas så snart en av dessa röstar för det. Ett beslut att inte meddela prövningstillstånd skall kunna överklagas till Högsta domstolen.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 1998.

Motioner

Fem motioner har väckts med anledning av propositionen. Direkt avslag på propositionen yrkas i motioner från Centerpartiet (1996/97:Ju25 av Ingbritt

Irhammar m.fl.), Folkpartiet liberalerna (1996/97:Ju23 av Lars Leijonborg m.fl. yrkande 1), Vänsterpartiet (1996/97:Ju21 av Gudrun Schyman m.fl.) och Miljöpartiet de gröna (1996/97:Ju22 av Kia Andreasson m.fl.). I en motion från Moderata samlingspartiet (1996/97:Ju24 av Gun Hellsvik m.fl. yrkande 2) begärs avslag på propositionen för det fall att riksdagen inte gör ett tillkännagivande till regeringen om att de resurser som frigörs genom reformen i sin helhet skall behållas inom domstolsväsendet.

Moderata samlingspartiet vill också ha ett tillkännagivande om att ett generellt krav på prövningstillstånd i hovrätt skall omfatta även JO, JK och RÅ (yrkande 3 i motionen). Folkpartiet liberalerna vill – vid avslag på sitt yrkande om avslag på propositionen – att riksdagen skall besluta om sådan ändring i lagförslaget att Justitiekanslern (JK) och Riksdagens ombudsmän (JO) också omfattas av krav på prövningstillstånd i tryck- och yttrandefrihetsmål (yrkande 2 i motionen).

Bakgrund

Vad som i det följande sägs om tryckfrihetsmål avser på grund av hänvisningen i 9 kap. 1 § yttrandefrihetsgrundlagen (YGL) även yttrandefrihetsmål om inte annat sägs.

Rättegången i tryckfrihetsmål regleras av tryckfrihetsförordningen (TF) och den med stöd av 12 kap. 15 § TF meddelade lagen (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden (LTY). Dessutom skall reglerna i rättegångsbalken (RB) tillämpas i den mån inte annat följer av TF, YGL eller LTY.

Med tryckfrihetsmål förstås enligt 12 kap. 1 § TF dels mål om ansvar eller enskilt anspråk på grund av tryckfrihetsbrott, dels mål där en ansökan om konfiskering prövas, dels mål om ansvar eller enskilt anspråk på grund av sådana brott som räknas upp i 7 kap. 3 § TF, dvs. vissa fall av brott mot rikets säkerhet, mot handlingssekretess och mot tystnadsplikt.

I tryckfrihetsmål där det förs talan om ansvar skall frågan om brott föreligger prövas av en jury. Frågan om brott skall dock inte prövas av jury om parterna är ense om att avstå från sådan prövning och i stället hänskjuta frågan till rätten. Av förarbetena till TF framgår att syftet med juryprövningen är att en allmänt medborgerlig uppfattning skall kunna göra sig gällande.

Om jury inte skall medverka i det slutliga avgörandet skall målet sättas ut till huvudförhandling enligt vad som gäller i allmänhet. Brottmålsregler gäller om talan om ansvar eller konfiskation skall prövas, i annat fall skall vad som är föreskrivet för tvistemål tillämpas.

Om jury skall medverka skall rätten bestå av tre lagfarna domare. När förhandlingen avslutats i ett mål där talan grundas på ett påstående om att tryckfrihets- eller yttrandefrihetsbrott har begåtts skall rätten utan dröjsmål till juryn skriftligen framställa frågan om brott föreligger enligt den eller de bestämmelser som åklagaren eller målsäganden funnit tillämpliga.

Om juryn finner att brott inte föreligger skall den tilltalade frikännas. Om däremot juryn finner att ett brott begåtts skall även rätten pröva den frågan. Är rätten av annan mening än juryn får den i det läget endast frikänna den

tilltalade eller åsätta brottet en mildare rubricering än den juryn valt. Om domen överklagas är högre rätt lika bunden som tingsrätten varit av juryns bedömning (12 kap. 2 § TF).

Hovrätten skall enligt 11 kap. 4 § LTY i tryckfrihetsmål endast bestå av fyra lagfarna domare. Nämndemän deltar inte i hovrätten. Skälet härtill är att hovrättens prövning är begränsad av den ram som dragits upp av juryns utslag.

Enligt gällande regler krävs inte prövningstillstånd i de tryckfrihetsmål som handläggs som tvistemål eftersom de skall avgöras i särskild sammansättning i tingsrätten (49 kap. 12 § andra stycket 1. RB). För de tryckfrihetsmål som handläggs som brottmål, dvs. de där talan förs om ansvar eller konfiskation, finns inget motsvarande undantag i den bestämmelse som reglerar kravet på prövningstillstånd (49 kap. 13 § RB). Detta innebär att det krävs prövningstillstånd vid överklagande till hovrätt för det fall tingsrätten dömt den tilltalade till böter eller frikänt honom från ansvar för brott för vilket inte svårare straff än fängelse sex månader är föreskrivet. JK är dock befriad från kravet på prövningstillstånd, liksom för övrigt JO och RÅ. Hänvisningen i 11 kap. 3 § LTY innebär dessutom bl.a. att bestämmelsen i 49 kap. 15 § RB om skyldighet att upplysa om att prövningstillstånd krävs gäller i de aktuella fallen. Vidare är att märka att avfattningen av bestämmelsen i 11 kap. 4 § LTY om hovrätts sammansättning inte är begränsad till när huvudförhandling sker. Redan vid tillståndsprövningen, liksom vid prövning av s.k. preliminärfrågor, torde därför krävas fyra ledamöter.

I den nu framlagda propositionen tas frågor om tryckfrihetsmål inte upp särskilt annat än att det i avsnittet om vilka avgöranden som skall omfattas av krav på prövningstillstånd anges att när regeringen har talat om tingsrätt innefattas även tingsrätterna när dessa dömer i särskild sammansättning i fastighetsmål, vattenmål, patentmål eller tryckfrihets- eller yttrandefrihetsmål. I avsnittet behandlas också frågan om överklaganden av JO, JK och RÅ (prop. s. 85 f.). Efter viss diskussion av Hovrättsprocessutredningens förslag och remissutfallet i denna del anför regeringen att den i ett senare sammanhang mycket väl kan komma att föreslå ändringar i den riktning som Hovrättsprocessutredningen anvisat (dvs. att överklaganden av RÅ, JK och JO i de sällsynta fall de i hovrätten för talan i mål om allmänt åtal inte bör prövas utan att prövningstillstånd först meddelats samt att krav på prövningstillstånd för JO, JK och RÅ skall gälla även vid överklagande till Högsta domstolen i mål om allmänt åtal). Det är därvid enligt regeringen inte säkert att ett kompletterande beslutsunderlag kommer att ge vid handen att JO, JK och RÅ bör behandlas lika när det gäller krav på prövningstillstånd. När JO och JK har att föra talan i brottmål gäller det i huvudsak bara speciella typer av mål såsom t.ex. tryckfrihetsmål samt åtal mot domare och andra befattningshavare vid statliga och kommunala myndigheter, medan RÅ huvudsakligen har allmänna brottmål som berör gemene man.

I propositionen anger regeringen att den av flera skäl är mycket skeptisk till att göra någon åtskillnad mellan de olika måltyper som överklagas från tingsrätt till hovrätt. Det är enligt regeringen från principiella utgångspunkter svårt att motivera varför de flesta mål skulle kunna underkastas krav på

prövningstillstånd men att det någonstans, beroende på vad som står på spel i målet, skulle gå en gräns där en prövning i sak alltid skulle garanteras. Detta skulle innebära ett ställningstagande för att vissa mål är förtjänta av en mer rättssäker behandling än andra, vilket i sin tur ger uttryck för att det tilltänkta systemet faktiskt inte är tillräckligt rättssäkert för övriga mål heller.

Regeringen anser det vidare tydligt att inga effektivitetsskäl talar för att någon kategori av mål skall undantas från krav på prövningstillstånd.

Vid införandet av de nuvarande reglerna om prövningstillstånd i hovrätten (prop. 1992/93:216, bet. 1992/93:JuU34, rskr. 1992/93:373) synes tryckfrihets- och yttrandefrihetsmålen inte alls ha uppmärksamrats särskilt. Eftersom tvistemål av detta slag inte berörs av reglerna, och inte heller brottmål som gäller annat än relativt lindriga brott, kan dock det antal fall där fråga om prövningstillstånd i hovrätt uppstått bedömas vara ringa.

Utskottets bedömning

Konstitutionsutskottet har inte anledning att ta ställning till frågan om generellt krav på prövningstillstånd i hovrätt utan endast såvitt avser rättegången i tryckfrihets- och yttrandefrihetsmål.

Bestämmelserna om rättegången i dessa mål kännetecknas genomgående av respekt för de särskilda värden som tryck- och yttrandefriheten representerar i ett demokratiskt samhälle. Som exempel kan nämnas juryinstitutionen.

Ett krav på prövningstillstånd i tryckfrihets- och yttrandefrihetsmål kan enligt utskottets mening inte införas utan en mer ingående analys än vad som gjorts i propositionen av frågan om ett sådant krav är förenligt med de principer som ligger till grund för den särskilda regleringen på rättsområdet.

Konstitutionsutskottet avstyrker således regeringens förslag om krav på prövningstillstånd i hovrätt såvitt avser tryckfrihets- och yttrandefrihetsmål.

Stockholm den 13 maj 1997

På konstitutionsutskottets vägnar

Birgit Friggebo

I beslutet har deltagit: Birgit Friggebo (fp), Kurt Ove Johansson (s), Catarina Rönnung (s), Anders Björck (m), Axel Andersson (s), Widar Andersson (s), Birger Hagård (m), Barbro Hietala Nordlund (s), Birgitta Hambræus (c), Pär-Axel Sahlberg (s), Jerry Martinger (m), Kenneth Kvist (v), Frank Lassen (s), Peter Eriksson (mp), Håkan Holmberg (fp), Nikos Papadopoulos (s) och Nils Fredrik Aurelius (m).

Gotab, Stockholm 1997